

про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. – К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. – С. 57-76.

14. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування: монографія / В.Г. Яцуба, В.А. Яцюк, О.Я. Матвіїшин та ін. – К., 2007. – 366 с.

15. Государственно-территориальное устройство России (экономические и правовые основы): [научное издание] / [А.А. Адамеску, А.Г. Гранберг, В.В. Кистанов

и др.]; под ред. А.Г. Гранберга, В.В. Кистанова. – Москва: ООО Изд.-консалт. предприятие “ДеКа”, 2003. – 448 с.

*Магновський І.Й.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри професійних та спеціальних
дисциплін Херсонського факультету ОДУВС
Надійшла до редакції: 14.05.2015*

УДК 340

ТРАНЗИТИВНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ТРАНЗИТИВНА ДЕРЖАВА ЯК КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Матвєєва Л. Г.

У статті проаналізовано сучасний стан проблематики транзитивного суспільства і транзитивної держави в різних сферах наукового знання (філософії, соціології, юриспруденції). Автором зроблено висновки про те, що феномен транзитивності переважно розглядається дослідниками на прикладі пострадянських держав, а історичний аспект транзитивності (перехідності), як правило, не є предметом наукових досліджень.

Ключові слова: трансформація, транзитивне суспільство, транзитивна держава.

В статье анализируется современное состояние проблематики транзитивного общества и транзитивного государства в разных сферах научного знания (философии, социологии, юриспруденции). Автором сделан вывод о том, что феномен транзитивности преимущественно рассматривается исследователями на примере постсоветских государств, а исторический аспект транзитивности (переходности), как правило, не является предметом научных исследований.

Ключевые слова: трансформация, транзитивное общество, транзитивное государство.

Analyzes current researches of transitive society transitive state in various fields of philosophy, sociology, law. Concludes that the phenomenon of transitivity mostly is considered as a problem of post-Soviet states. However, historical aspect of transitivity has not been revealed yet.

Keywords: transformation, transitive society transitive state.

Соціальні зміни завжди ведуть до перегляду існуючих оцінок суспільних відносин. Серед головних напрямків юридичної науки можна виокремити вивчення причин, механізмів і результатів суспільних, зокрема й державних трансформацій – переходів державного, правового й загально суспільного ладу з одного якісного стану в інший. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню питань транзитивного суспільства та транзитивної держави показав, що дотепер таким питанням у правовому аспекті приділяється недостатньо уваги.

Однією з найбільш актуальних і важливих з точки зору перспектив подальшого розвитку проблем сучасної транзитивності є питання про сутність або природу державно-правової системи, яка формується не тільки в Україні, а й в інших сучасних державах. Необхідність осмислення категорій “транзитивне суспільство” та

“транзитивна держава” зумовлена не тільки накопиченим емпіричним матеріалом з теми дослідження, а й сучасним станом розвитку суспільства та прогнозування подальшого шляху його розвитку.

До теми транзитивного суспільства та транзитивної держави неодноразово зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Ними розроблено декілька значних положень щодо теорії транзитивності в різних сферах наукових знань: філософії, соціології, політології, а останнім часом з’являються поодинокі праці і в юридичній науці, це праці: М. Арзамаскіна, С. Бабенка, Є. Головахи, А. Данилова, Т. Заславської, А. Колодій, О. Куценка, Н. Паниної, О. Поклонської, О. Прокоф’євої, П. Рабіновича, В. Тімофєєнка, С. Штапенка, Н. Шульгі, В. Якушика та ін. Різноманіття та подекуди суперечливість їх результатів вимагають узагальнення та осмислення з метою виявлення перспектив подальшого розвитку теорії транзитивності.

Мета статті: проаналізувати сучасний стан наукових досліджень, присвячених проблемам транзитивного суспільства та транзитивної держави й визначити можливі перспективи їх подальшого вивчення.

Проблема транзитивного / перехідного суспільства загалом. Вітчизняний політолог В. Якушик одним із перших звернув увагу на характеристику перехідного суспільства як самостійного типу суспільства. У книзі, присвяченій державі перехідного типу, автор, виходячи з ідеї багатоваріантності як шляхів суспільно-політичного розвитку загалом, так і шляхів побудови гуманного, демократичного соціалізму, зокрема, зосереджує свою увагу на осмисленні не тільки негативних сторін теорії і практики революційних перетворень, які вилилися у створення тих чи інших неефективних моделей казарменого соціалізму, а й позитивних тенденцій [24].

В. Горбатенко, визнаючи транзитивний / перехідний характер українського суспільства, наголошував на тому, що в Україні відбулася не тільки зміна державного ладу, а й зміна характеру та якості державно-політичного управління суспільством, що включає кілька одночасних сутнісних переходів: від соціалізму до капіталізму, від планової до ринкової економіки, від тоталітаризму до демократії, від масового до індивідуально-орієнтованого суспільства [10, 105]. Багатозначність суспільного переходу підтверджує й Т. Кузьо [27, 174].

Наприкінці 90-х рр. минулого століття А. Колодій ототожнювала концепцію перехідного суспільства з процесом демократизації й зробила висновок, що українську політичну дійсність доцільно аналізувати під кутом зору все ще триваючого перехідного процесу, який закінчиться тоді, коли в Україні з’явиться явне і стійке переважаю-

ня рис якогось одного режиму: чи то демократичного, чи то авторитарного. Теоретично (і історично) можливим є, на її думку, також установлення гібридного режиму, однак цей варіант розвитку поки що не є притаманним українському суспільству, яке хоч і з затримками та відхиленнями, але загалом просувається в бік демократії, чому є і кількісні, і якісні підтвердження [14].

Автор теоретико-методологічної концепції, яка розкриває механізм системних трансформаційних змін у пострадянських країнах, білоруський соціолог О. Данілов у своєму монографічному дослідженні заклав теоретичні підвалини нового напрямку в соціології – соціології трансформаційних процесів у перехідних суспільствах. Монографія містить аналіз найважливішого соціально-політичного процесу сучасної історії – зміни вектора суспільного розвитку в країнах Центральної та Східної Європи після розпаду соціалістичної системи й краху Радянського Союзу. На думку цього автора, соціологія сучасної трансформації – це з'ясування того сутнісного в змінах, що дозволяє від одного стану суспільства перейти до іншого. Ним здійснено аналіз соціально-економічних, політичних, культурних та інших змін у пострадянських країнах з акцентом на соціально-економічний вимір трансформації [12]. Відмітимо протиставленням автором понять “трансформація” та “реформа”, згідно з яким остання вважається локальними або секторальними змінами в соціальних інститутах без їх ламання та принципових змін, тоді як категорія трансформації є релевантною для опису переходу до новітніх економічних відносин за рахунок упровадження ринкових механізмів. Суттєвим недоліком цієї, безперечно, цікавої праці є зведення досліджуваних трансформаційних процесів до виключно постсоціалістичних країн, тоді як найбільш масштабні соціальні переходи у ХХ – на початку ХХІ століття властиві були й багатьом азійським та латиноамериканським суспільствам. Утім, таке редукування властиве й багатьом іншим працям.

Серед наукових праць, присвячених різним аспектам дослідження пострадянської трансформації, особливе місце займає діяльнісно-структурна концепція соціетальної трансформації російського суспільства Т. Заславської. Нею аналізуються історико-культурні особливості Росії, вихідне становище суспільства напередодні реформ, а також найважливіші результати зміни її інституційної системи, соціальної структури й людського потенціалу. Приділяючи необхідну увагу зовнішнім економічним і політичним факторам, автор розглядає процес трансформації і, насамперед, як результат взаємодії внутрішніх рушійних сил, породжуваних самим суспільством, що перетворюється [13]. Правова проблематика автором спеціально не розглядається.

Розробці різних аспектів теорії пострадянської трансформації українського суспільства, його інституційних змін, стратифікації, соціально-психологічних і культурних особливостей, соціальних установок і практик, адаптації, концептуалізації процесів політичних змін присвячено роботи С. Бабенко, І. Бекешкіної, Є. Головахи, О. Злобина, О. Куценко, С. Макеева, Н. Паниної [5; 6; 7; 8; 15; 21]. В Україні однією з перших над розвитком теорії пострадянської трансформації суспільства почала працювати Н. Паніна – провідний спеціаліст у проблематиці, пов'язаній з вивченням проблем соціальної адаптації і трансформації суспільства [6; 7]. Також не можна оминати увагою роботу С. Шпатенко “Основні напрямки взаємодії транзитивних соціумів: соціально-філософ-

ський аналіз (на прикладі України і Таджикистану)”, яка присвячена дослідженню феномену транзитивності, його генезису, розвитку й взаємодії транзитивних соціумів на прикладі співпраці України та Республіки Таджикистан. Автор досліджує причини виникнення феномену пострадянської та постсоціалістичної транзитивності, які були властиві суспільно-політичній і соціально-економічній системам пострадянських і постсоціалістичних країн. На міждисциплінарному рівні дослідник висвітлює теоретичні основи системного підходу до соціально-філософського аналізу феномену транзитивності, його цілей, загальних рис і характерних особливостей прояву в окремих країнах. Виходячи з національних інтересів України, ним розглянуто та обґрунтовано доцільність широкого соціально-економічного і духовно-культурного співробітництва з транзитивними країнами, насамперед у регіоні Центральної Азії, розроблено методологічні принципи організації такого співробітництва. Автор також аналізує досвід співпраці України і Таджикистану в соціально-економічній, науково-технічній і культурній сферах і виявляє синергетичний ефект цієї співпраці, визначає його вплив на можливості технологічної трансформації національних економік [22].

Феномен транзитивного суспільства в соціально-філософському аспекті є об'єктом дослідження В. Тимофєєнка, яка розглядає особливості фактору темпоральності в репрезентаціях транзитивного суспільства [20].

Зважаючи на властивості права як універсального нормативно-ціннісного регулятора суспільних відносин, низка авторів вважає його найбільш консервативним елементом перехідного суспільства. Так, В. Горшенін стверджує, що через свої специфічні засоби та механізми, право залишається відносно постійним явищем навіть у перехідний, нестійкий період. За умов перехідного періоду він відводить праву основну значимість у побудові буржуазного суспільства “зверху”, через важелі влади, коли нові відносини у вигляді ідеальної моделі спочатку закріплюються в правових нормах, а вже потім впроваджуються в життя за допомогою держави [11, 14]. За межами уваги цього автора, який стоїть на позиції формаційної теорії, залишається власне розвиток права в перехідний період, оскільки автор розглядає його лише як інструмент влади, яка виступає основним провідником суспільних перетворень.

Отже, у дослідженнях транзитивного суспільства з позицій соціології та політичної науки право по перевазі не розглядається, по-перше, як самостійний прояв транзитивного суспільства, по-друге, не аналізуються прояви транзитивності в самому праві. Що ж стосується правових досліджень, то, як правило, право сприймається як інструмент закріплення суспільних перетворень без аналізу трансформаційних процесів у самому праві.

Транзитивні процеси в державознавстві. У правових дослідженнях проблема транзитивності розглядається, насамперед, у контексті державознавчих студій. У зарубіжній політології та державознавстві існує багато робіт, що характеризують сучасну державу в рамках трансформаційних процесів, причому, як правило, йдеться про просування держави від тоталітаризму до ліберальної / конституційної держави, про зміни в державі під впливом глобалізації, або ж про зміни буржуазної держави під впливом парадигми соціальної держави / держави загального добробуту [25]. Утім, є точка зору щодо неможливості встановлення науковими методами трансформацій у державі протягом настільки

короткого історичного періоду, у зв'язку з чим пропонується повернення до широко використовуваного Р. Ароном терміну "режим", зміни в якому нерідко є швидкими й упізнаваними [4].

М. Арзамаскін, Ю. Веденєєв, М. Марченко, Е. Моцелков, О. Прокоф'єва, В. Сорокін [1; 2; 3; 17; 19] провели низку теоретико-правових досліджень перехідної держави, зокрема, визначили наявність певної стадіальності в розвитку держави, послідовності етапів, зумовлених власними характеристиками, приділивши особливу увагу вивченню форми і змісту держави перехідного типу.

Уже цитована раніше праця В. Якушика містить авторське бачення держави перехідного типу, під якою автор розуміє державу, що перебуває на шляху від докапіталістичної та капіталістичної до держави соціалістичного типу [24]. Разом з тим, проблематиці транзиції в праві автор не приділив спеціальної уваги.

Спробу комплексного аналізу перехідного етапу розвитку Української держави і права зробила О. Поклонська. На її думку, це сукупне явище, що включає характеристику різних сфер суспільного життя, а отже, і такі поняття, як посттоталітарний, посткапіталістичний, постсоціалістичний, постіндустріальний період. Розбудова правової держави та становлення громадянського суспільства визначені нею як основні напрями пострадянської трансформації. Пострадянську державу характеризує особливий стан життєдіяльності суспільства, що знаходиться в пошуку альтернатив розвитку та здійснює перехід від тоталітарного соціалізму до становлення структур громадянського суспільства з метою формування правової держави. Пострадянське право цей автор розуміє як систему загальнообов'язкових, формально визначених, установлених чи санкціонованих державою правил поведінки, що характеризуються високим ступенем динаміки, впливом соціалістичної ідеології й мають на меті регламентацію взаємовідносин громадян і діяльності механізму пострадянської держави в напрямі закріплення демократичної спрямованості державного будівництва. Не можна не помітити певної контрверсійності цього визначення, в якому вказані засоби правового регулювання (що перебувають, на її думку, під впливом соціалістичної ідеології) не зовсім адекватні цілям досягнення громадянського суспільства та правової держави [16].

Перехідний стан Російської держави став предметом дослідження М. Арзамаскіна та його учениці О. Прокоф'євої. На прикладі Росії М. Арзамаскін зробив важливі, як уявляється, висновки про нетотожність категорій "перехідність", "модернізація", "трансформація" та "демократичний транзит", зокрема, термін "перехідний період" видається більш загальним щодо інших термінів. Модернізація держави в пострадянській Росії є окремим випадком перехідного періоду, що став реакцією демократичного руху на невіршені соціально-економічні та гуманістичні проблеми суспільства і держави, і є переходом від радянського етапу до демократичного етапу. Серед інших висновків роботи, з якими ми погоджуємося, є визначення етапів розвитку перехідної держави: 1) етап оформлення перехідної влади; 2) етап структурного оформлення конституційного ладу; 3) етап інституціалізації перехідної влади. Варто відзначити визнання автором факту, що перехідний період може мати демократичний напрям [3].

Так, дослідження проблем перехідної держави є об'єктом наукових інтересів російської дослідниці

О. Прокоф'євої, яка на підставі здійсненого аналізу надає визначення перехідній держави, під якою розуміє проміжний стан держави, що супроводжує зміну конституційного ладу й чинний в умовах кризи, що характеризується високим ступенем заперечення і наступності державно-правових інститутів, асиметричністю соціальних і політичних структур, низьким рівнем легітимності, незавершеністю та змішаним демократично-авторитарним характером форми держави [17].

Особливе значення мають ідеї П. Рабіновича щодо ознак та типології держав перехідного типу, що співвідноситься ним із сучасним етапом розвитку держави. Так, в якості перехідної ним охарактеризовано сучасну державу соціально-демократичної орієнтації - організацію політичної влади більшістю населення в суспільстві з різноманітними формами приватної та суспільної власності на засоби виробництва, яка постійно поліпшує умови для здійснення основних прав людини, прав нації та народу на загальнолюдських засадах свободи, справедливості й солідарності. П. Рабінович поділяє такі держави на два типи: а) держави, які існують у промислово розвинених країнах соціально орієнтованого, "соціалізованого" капіталізму; б) держави, які існують у країнах, що переходять від авторитарно-бюрократичного ладу псевдосоціалізму до громадянського суспільства й перетворюються з організації тоталітаризованої влади колишньої партійно-управлінської верхівки на організацію влади більшості населення (зокрема, колишні радянські республіки та історично аналогічні їм держави) [18, 50]. Утім, на наш погляд, перехідний стан властивий не тільки сучасним, але й історично минулим державам.

Аналіз наукових досліджень, присвячених питанням транзитивного суспільства і транзитивної держави, дозволяє зробити висновок, що політологами, економістами, культурологами, соціальними філософами та юристами активно досліджується поняття "перехідне суспільство", "перехідна держава" або "держава перехідного типу", "транзитивна держава", причому лівова частка їх припадає на дослідження трансформацій постсоціалістичних держав. Разом з тим, за сучасних умов у державознавстві не має усталених термінів "транзитивне суспільство" та "транзитивна держава", тому виявлення концептуальних ідей щодо розуміння зазначених категорій сприятимуть вирішенню зазначеної наукової проблеми.

Література

1. Арзамаскин Н. Н. Историко-теоретические проблемы становления и развития формы российской государственности: монография / Н.Н. Арзамаскин. - М.: NOTA BENE, 2006. - 194 с.
2. Арзамаскин Н.Н. Переходное государство и его форма: монография. - Ульяновск. Изд-во УлГУ, 2006. - 172 с.
3. Арзамаскин Н.Н. Проблемы переходного государства: Вопросы теории и практики / Н.Н. Арзамаскин, О.В. Прокофьева. - науч. изд. - М.: Нотабене, 2005. - 130 с.
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Раймон Арон; пер. с фр. Г.И. Семенова. - М.: Изд-во "Текст", 1993. - 303 с.
5. Бабенко С.С. Социокультурный потенциал трансформации постсоветского общества: Дис... канд. социол. наук: 22.00.01 / С.С. Бабенко / Харьковский национальный ун-т им. В. Н. Каразина. - Х., 2004. - 186 с.
6. Головаха Е. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до "оранже-

вой революції" / Е. Головаха, Н. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32-51.

7. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. Головаха, Н. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 10.

8. Головаха Е. И. Демократизация общества и развитие личности. От тоталитаризма к демократии / Е. И. Головаха, И. Э. Бекешкина, В. С. Небоженко. – К.: Наук. думка, 1992. – 126 с.

9. Головаха Е. И. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. – К.: ИСНАУ, 1996. – 143 с.

10. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В.П. Горбатенко: монографія. – К.: Видавн. центр "Академія", 1999. – 240 с.

11. Горшенин В. В. Переходное общество, экономика и право постсоветской России / В.В. Горшенин // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2009. – № 1. – С. 11-15.

12. Данилов А. Н. Переходное общество: проблемы системной трансформации / А. Н. Данилов. – Минск: Харвест, 1998. – 432 с.

13. Заславская Т. И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации: учеб. пособие / Т. И. Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с.

14. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. – Л.: Вид-во: "Червона Калина", 2002. – 276 с.

15. Куценко О.Д. Украина в трансформационных процессах: Quo vadis? / О.Д. Куценко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 18-32.

16. Поклонська О.Ю. Пострадянський розвиток держави та права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / О.Ю. Поклонська. – К., 2007. – 20 с.

17. Прокофьева О. В. Проблемы переходного государства (теоретический анализ): дисс. ... канд. юр. наук.: спец. 12.00.01 – "Теория и история права и государства; история правовых учений" / О. В. Прокофьева – Ульяновск. 2005. – 165 с.

18. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник.

– К.: Атіка. – 2001. – С. 50. (176 с).

19. Сорокин В. В. Общее учение о государстве и праве переходного периода: монографія / В. В. Сорокин. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2010. – 424 с.

20. Тимофеенко В. А. Фактор темпоральности в репрезентациях транзитивного общества / В. А. Тимофеенко. – Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук 09.00.11 – Социальная философия. – Ставрополь, 2014. – 181 с.

21. Украинское общество в европейском пространстве: моногр. / Е.И. Головаха, С.О. Макеев, А.П. Горбачик, О.Г. Злобина, Н.В. Костенко, О.Д. Куценко; Ин-т социол. НАН Украины, Харьк. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. – К.: Фолиант, 2007. – 273 с.

22. Шпатенко С. А. Основні напрямки взаємодії транзитивних соціумів: соціально-філософський аналіз (на прикладі України і Таджикистану): автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – "Соціальна філософія та філософія історії" / С. А. Шпатенко. – Х., 2008. – 19 с.

23. Шульга Н. Этапы становления политической элиты в Украине в годы независимости / Н. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24-37.

24. Якушик В. М. Государство переходного типа (вопросы теории) / В. М. Якушик. – К.: Лыбидь, 1991. – 199 с.

25. Gay P. State Transformation or Regime Shift? Addressing Some Confusions in the Theory and Sociology of the State / Paul du Gay, Alan Scott // Sociologica. – 2010. – № 2. – P. 1-23. – P. 1.

26. Poggi G. The state: its nature, development, and prospects / Gianfranco Poggi. – Cambridge, U.K. : Polity Press, 1990. – VII, 214 p.; Jessop R. The Future of the Capitalist State / Jessop, Bob. – Cambridge: Polity Press, 2002. – 330 p.

27. Kuzio T. Transition in Post - Communist States i: Triple or Quadruple / Taras Kuzio // Politics. – 2001. – Vol. 21 (3). – P. 174.

Матвеева Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави та права
ОДУВС

Надійшла до редакції: 16.04.2015

УДК 342.72/.73

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

Форос Г. В.

У роботі досліджено особливості дотримання інформаційних прав і свобод людини і громадянина, розглянуто гарантії права на інформацію згідно з новою редакцією Закону України «Про інформацію», досліджено особливості співвідношення понять «безпека» та «право доступу до інформації».

Ключові слова: інформація, інформаційні права і свободи, гарантії права на інформацію, інформаційна безпека.

В работе исследованы особенности соблюдения информации прав и свобод человека и гражданина, рассмотрены гарантии права на информацию согласно с новой редакцией ЗУ «Про інформацію», исследовано особенности соотношения понятий «безопасность» и «право доступа к информации».

Ключевые слова: информация, информационные права и свободы, гарантии права на информацию, информационная безопасность.

In this scientific article are researched features of observance of informative rights and freedoms of man and citizen are reviewed guarantees of right to information in accordance with new revision of the Law of Ukraine «Of information», researched features correlation terms «safety» and «rights to access the information».

Keywords: information, informative rights and freedoms, guarantees of right to information, informative safety.

Інформація в наш час відіграє величезну роль у суспільному житті, оскільки всі відносини, починаючи

© Г.В. Форос, 2015